

ARAMON I LA FILOLOGIA

LA RELACIÓ DE RAMON ARAMON I SERRA

AMB PROFESSORS I CORRECTORS

ALBERT JANÉ,

MEMBRE DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA

Per uns quants dies, molt pocs, vaig tenir l'honor i la satisfacció de ser col·lega del senyor Ramon Aramon i Serra, com a membres, tots dos, de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Efectivament, la meua elecció com a membre d'aquesta institució va precedir solament uns quants dies el traspàs del senyor Aramon, que va tenir lloc el dia 17 de juliol de l'any 2000. M'he preguntat moltes vegades què hauria pensat, el senyor Aramon, de la meua elecció, perquè, si bé és veritat que em va honorar sempre amb la seva amistat i la seva consideració, també coneixia molt bé el seu criteri, d'un rigor extrem, gairebé es podria parlar de severitat, amb què tractava i considerava tots els aspectes que podien afectar l'alt prestigi científic de la institució a la qual es pot dir sense exagerar que va dedicar tota la vida.

Feia cosa de quaranta anys, una mica més, que jo coneixia el senyor Aramon. Escau plenament que expliqui, en aquesta exposició que m'ha estat encomanada, quan i com el vaig conèixer, perquè va ser en unes circumstàncies directament relacionades amb el tema de la meua intervenció. Va ser en la primera reunió de professors de català de Barcelona, que es va fer al domicili particular del senyor Joan Triadú, al voltant del qual, i animats per ell, ens vam agrupar tots, o gairebé tots, els qui vam decidir que una de les coses que qui estimava la nostra llengua podia fer a favor seu era dedicar-se al seu ensenyament. La meua memòria, a vegades força fidel, a vegades no tant, situava aquella reunió, que es pot qualificar de memorable, perquè va tenir un cert caràcter fundacional, en una data immediatament contigua als dies de Cap d'Any de 1959. Havia de ser, necessàriament, el dia 30 de desembre de 1958 o bé el dia 2 de gener de 1959. Però cap anotació d'agenda o de dietari no em confirmava la data exacta. Fins que no fa gaire vaig decidir anar a la font. Vaig exposar el cas a la senyora Núria Aramon, la qual em va dir que miraria si trobava res en els papers del seu pare i, al cap de pocs dies, em va confirmar que, efectivament, havia trobat, en aquells papers, una anotació segons la qual el dia 2 de gener de l'any 1959 havia assistit a una reunió de professors de català a casa el senyor Joan Triadú.

Jo recordo molt bé aquella reunió, la qual fa un moment he qualificat de fundacional, perquè va ser la primera d'una sèrie de reunions posteriors, més o menys periòdiques, les primeres a casa de Joan Triadú i després, quan ja no hi cabíem, als locals de la casa Dalmases, del carrer de Montcada, seu d'Òmnium Cultural, institució recentment constituïda. En aquella primera reunió del dia 2 de gener de l'any 1959, els professors aplegats no devíem ser pas gaire més d'una dotzena. Hi devia haver, segurament, els pocs professors que ja exercien abans de la guerra, concretament Eduard Artells, el col·laborador més fidel de Ramon Aramon, el professor Pere Elies i Busqueta, un professor activíssim, que va exercir fins poc abans de morir, passada ja la ratlla dels noranta, i que coneixia bé el senyor Aramon perquè eren contertulians de la famosa penya del Tèrminus, el cafè ja desaparegut del passeig de Gràcia, i que aglutinava el senyor Rafael Tasis i Marca, i, encara, el professor Lluís Jordà, que era, també, un pulcre escriptor i que va ser el primer que, molt prematurament, ens va deixar per sempre. De les noves promo-

cions hi havia Elias Cererols i Enric Gual, un dels futurs autors de la gramàtica *Signe*, i també futur secretari administratiu d'Òmnium Cultural. Els altres noms que m'arriscaria a dir, segur de no cometre gaires errors ni omissions, són Roser Latorre, Josep Aresté, Gabriel Bas i Borràs, Jordi Vila, Jordi Mir, Josep Ferrer i Ferrer, Josep Ibáñez i Senserrich i Maria Eugènia Dalmau, els altres dos autors de la gramàtica *Signe*. És segur que em deixo un o dos noms, però no pas més. Joan Triadú devia haver volgut que aquella primera reunió fos, en certa manera, presidida per una personalitat tan representativa com el senyor Aramon, secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans, i membre de la seva Secció Filològica, perquè així establia una mena de vincle entre aquell moviment aleshores naixent i la nostra primera institució cultural i científica, sense que aquest vincle hagués de representar cap mena de compromís per a la institució. Després de la breu presentació que en va fer Joan Triadú, el senyor Aramon ens va adreçar unes paraules, un petit parlament en el qual va valorar molt afinadament el risc que corríem els qui ens decidíem a fer classes de català en centres culturals i recreatius, agrupacions sardanistes i excursionistes, d'una manera inevitablement clandestina, i sense cap empara legal. El senyor Aramon va relativitzar, molt encertadament, aquest risc, que era real, positiu però, al capdavant, de poca consideració. Calia no tenir por però alhora ser caut, discret i prudent. Més endavant, Joan Triadú concretava aquelles paraules de Ramon Aramon amb una recomanació lapidària: «Calia encoratjar els massa tímids i moderar els massa audaçs». El fet és que durant els quinze anys següents de classes de català en la clandestinitat, o la semiclandestinitat, els contratemps van ser molt escassos i de poca importància, purament anecdòtics, sense que haguessin originat mai conseqüències desagradables.

També recordo que durant aquella reunió, en què cada assistent va donar, breument, compte de les classes que feia, el senyor Aramon mirava detingudament aquelles cares que veia per primer cop, com si volgués calibrar fins a quin punt cada un de nosaltres tenia la preparació i, molt especialment, el sentit de la responsabilitat suficients per a l'ensenyament del català. La seva preocupació en aquest sentit, preocupació dictada pel rigor i l'exigència, era clara i ben coneguda. Era molt possible que no tots aquells professors de nou encuny tinguessin els coneixements de llengua i de gramàtica prou sòlids que l'ensenyament exigeix, i potser en algun cas (com a mínim, en un!) no s'equivocava. Però l'entusiasme i el sentit de la responsabilitat sí que hi eren, d'una manera unànime. I el senyor Aramon, al cap dels anys, devia pensar que aquella gran experiència havia valgut la pena.

Recordo, encara, d'aquella reunió, que el senyor Aramon ens va parlar de la possibilitat d'anar a fer de lector de català en alguna universitat estrangera, però va precisar, amb la consegüent desil·lusió d'algun ingenu, que, pel cap baix, tenir una llicenciatura era una condició indispensable.

(El que ara diré, d'una manera molt breu, és purament anecdòtic, i no té cap relació amb el tema de la meva exposició. Però les efemèrides a vegades estableixen coincidències que, vistes al cap de molts anys, resulten curioses. Aque-

lla primera reunió de professors de català a casa el senyor Joan Triadú, a què va assistir el senyor Ramon Aramon, va tenir lloc l'endemà del dia en què Fidel Castro, amb els seus, entrava victoriós a l'Havana i s'emparava del poder.)

La constitució, a l'estiu de l'any 1961, de l'entitat Òmnium Cultural va donar un gran impuls tant a la formació de nous professors de llengua catalana com a l'organització de les classes de què aquests professors s'havien de fer càrrec. Calia resoldre, naturalment, la qüestió de la titulació de tots aquests nous professors, que havia de provenir, d'una manera o d'una altra, d'una institució qualificada. Com que no calia pensar, aleshores, en la universitat, tots els ulls es van girar cap a l'Institut d'Estudis Catalans. Aquesta institució, però, com havia recordat més d'un cop el senyor Aramon, tenia com a missió essencial el conreu i la divulgació de l'alta cultura científica. I calia no comprometre-la com a promotora d'activitats que havien de tenir lloc en un nivell merament escolar. Hi devia haver, segurament, converses i consultes en diversos nivells. El fet cert, positiu, que consta ben documentat, és que el dia 12 de juliol de l'any 1961 hi va haver una reunió a casa de l'escriptor Josep Maria de Sagarra, membre de la Secció Filològica, en què van participar, també, altres membres d'aquesta Secció, concretament Ramon Aramon, Josep Maria de Casacuberta, Pere Bohigas i J. V. Foix, així com Joan Triadú i altres representants del naixent col·lectiu de mestres de català, i en aquesta reunió, d'acord amb un feliç suggeriment del senyor Josep Maria de Casacuberta, va tenir lloc la constitució d'un organisme, la JAEC, és a dir, la Junta Assessora per als Estudis de Català, que tindria la facultat de convocar exàmens i estendre, d'acord amb els resultats, certificats d'aptitud per a l'ensenyament del català en els graus elemental i mitjà. Inicialment, la JAEC va quedar constituïda per tres membres de la Secció Filològica, que eren Ramon Aramon, Joan Coromines i Josep Maria de Casacuberta, i per tres professors acreditats, Joan Triadú, Josep Miracle i Eduard Artells, tan vinculat, ja aleshores, a l'Institut d'Estudis Catalans. La presència dels tres membres de la Secció Filològica en el si del nou organisme, hi donava les garanties desitjables de seriositat i de responsabilitat sense comprometre en absolut l'Institut.

La feina que va fer la JAEC durant tots els anys de la seva actuació va ser realment immensa, i no és ara el moment de detallar-la. Només escau, potser, de dir que, tal com s'explica al llibre biogràfic *Joan Triadú, l'impuls obstinat*, d'Augustí Pons, aquella mateixa tardor, de l'any 1961, ja va tenir lloc una convocatòria, amb una assistència molt nodrida, d'exàmens per a l'obtenció del certificat de professor de català lliurat per la JAEC. Caldria afegir-hi que aquella primera convocatòria anava únicament destinada als alumnes de fora de Barcelona, la majoria dels quals havien seguit un curs per correspondència. El primer examen per als aspirants al títol de professor residents a Barcelona va tenir lloc el dia 8 de gener de 1962. Va ser en aquest examen que vam obtenir el títol una bona part dels qui havíem assistit a la reunió al domicili de Joan Triadú tres anys abans, que érem, gairebé tots, fins aleshores, professors en exercici i sense títol. L'examinador també era un dels assistents a aquella reunió, el professor Eduard Ar-

tells. I va ser durant molts anys ell mateix, Eduard Artells, qui es va ocupar de la preparació de les proves de l'examen i qui va actuar en la seva revisió i la seva qualificació, al costat de Joan Triadú i, més endavant, del professor Jaume Vallcorba i Rocosa. No és probable que, d'una manera directa, hi intervingués cap dels tres membres de la Secció Filològica que eren membres de la JAEC, però essent com era, Eduard Artells, l'interpret fidel dels criteris del senyor Aramon, és fàcil suposar que, per aquest conducte, aquests criteris no deixessin, en una certa mesura, d'exercir la seva influència.

De fet, tots, o gairebé tots, els qui durant aquella dècada, la dècada dels seixanta, ens vam dedicar, força assíduament, tant a l'ensenyament del català com a la revisió de textos i fins i tot, al cap de poc, a la publicació de treballs de caràcter gramatical i lingüístic, vam actuar amb més llibertat de criteri del que a vegades s'ha suposat, sense sentir-nos vigilats o controlats des de dalt. Era, és veritat, una època en què creïem que ens havíem de cenyir, tan rigorosament com fos possible, a la normativa establerta. A vegades ens podia semblar que ens limitava, que ens constrenyia. Però també creïem que els límits de la normativa s'havien d'exemplar, no violant-la, o transgredint-la, sinó estudiant i arribant a conèixer a fons tots els recursos que permetia.

Malgrat tot, era evident que, d'una manera molt especial en matèria de lèxic, calia enriquir el nostre diccionari normatiu, és a dir, el Diccionari Fabra, amb noves entrades, especialment les novetats derivades dels avenços tècnics i dels canvis socials. Va ser per això que el 14 de novembre de l'any 1966 un grup de vint-i-tres professors i correctors vam adreçar al senyor Pere Bohigas, aleshores president de la Secció Filològica, un escrit en què li exposàvem els problemes en què sovint ens trobàvem en l'exercici de les nostres activitats relacionades amb la llengua, li manifestàvem la nostra voluntat decidida de no apartar-nos de les normes i criteris que emanaven de l'Institut i, és clar, suggeríem la conveniència de reprendre la publicació dels fulls addicionals del Diccionari de Pompeu Fabra, d'establir un servei de consultes que ens ajudés a mantenir-nos dins les línies que propugnava la Secció Filològica, i, entre altres coses, demanàvem clarament «emprendre amb caire d'urgència la redacció del Diccionari General de la Llengua Catalana, oficial de l'Institut d'Estudis Catalans». Era, sens dubte, una proposta avançada al seu temps. El senyor Bohigas no va trigar a respondre'ns. Ho va fer el dia 28 del mateix mes de novembre de 1966, amb una carta que em va adreçar a mi com a primer signant, i en què ens deia que havia donat compte del document que li havíem adreçat en la reunió de la Secció Filològica celebrada el dia 19 d'aquell mes. Després d'agrair-nos la nostra bona disposició envers l'Institut, el president Bohigas ens deia que l'Institut d'Estudis Catalans, actuant com a Acadèmia de la Llengua, no podia donar solucions apressades que l'obliguessin a rectificar-se al cap de poc temps, i ens recomanava que féssim el que en realitat ja fèiem, abstenir-nos de solucions individuals i anàrquiques i atènyer-nos al Diccionari de Pompeu Fabra i als mots que hi hagués incorporat o que des d'aleshores hi incorporaria la Secció Filològica.

Naturalment, en aquestes dues cartes, el nom del senyor Ramon Aramon no hi surt per res. Però és totalment segur que va participar en aquella reunió de la Secció Filològica de què ens parlava el senyor Bohigas i que allò que hi pogué haver dit havia d'haver influït decisivament en el que ens deia el president. De fet, abstenir-se de solucions personals i anàrquiques era una recomanació permanent del senyor Aramon, sempre en defensa, com se sap, de l'ortodòxia i de la puresa del dogma.

A la llarga, però, aquella carta de l'any seixanta-sis bé devia produir els seus efectes. No m'he sabut estar mai de pensar que alguna influència havia tingut en la decisió del senyor Aramon, al cap de cinc anys, de convocar unes reunions periòdiques de professionals de la llengua, és a dir, bàsicament professors i correctors, perquè exposéssim els problemes no resolts en l'ús pràctic de la llengua i, molt especialment, que indiquéssim els errors o inconseqüències que havíem observat en el Diccionari de Pompeu Fabra, i que proposéssim els mots nous que creïem que caldria introduir-hi, tant els mots del llenguatge comú fins aleshores no tinguts en compte, com els neologismes que ens semblessin indispensables. De fet, gairebé tots els qui vam participar en les primeres reunions convocades pel senyor Aramon érem signants del document que l'any seixanta-sis havíem adreçat al president Bohigas. Després, s'hi van anar incorporant altres persones.

En el volum II de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, de Balcells, Izquierdo i Pujol, es dona compte d'aquestes reunions, de les quals hi havia constància a la Secció Filològica, sense, però, que hi constés cap nom dels qui hi participàvem. A instàncies del professor Balcells, vaig redactar un document que contenia tota la informació que jo n'era capaç de donar, a base de la meva memòria personal i de les meves anotacions, cosa que vol dir, naturalment, que hi ha nombroses llacunes. A més de la còpia que vaig facilitar al professor Balcells, en vaig lliurar una al doctor Martí, actual president de la Secció Filològica, que l'ha incorporada als arxius d'aquesta Secció.

La primera d'aquestes reunions que tinc anotada correspon al dia 11 de novembre de 1972, encara a la casa Dalmases, l'antiga seu d'Òmnium Cultural, i la darrera, al dia 4 de febrer de 1984, ja a la Casa de Convalescència. És ben possible que encara se'n celebrés alguna altra de posterior. Vam celebrar, que jo tingui anotades, un total de cent dues reunions. La relació nominal dels qui hi vam participar, amb una assiduitat molt diferent, és la següent: Manuel Miquel i Planas, Jaume Vallcorba i Rocosa, Josep Llobera, Jordi Mir, Josep Ibáñez i Senserrich, Carles Domingo, el pare Manuel Casanovas, Isidre Illa, Joan Fortuny (el famós corrector del diari *Avui*), la professora Mercè Roca i Hospital, la senyora Mercè Martí i Piera, muller del doctor Pere Bohigas, i, en els darrers temps, dos actuals membres de la Secció Filològica, el senyor Josep Moran i Ocerinjauregui i el senyor Jordi Carbonell, molt sovint acompanyat per la seva muller, la senyora Hortènsia Curell. Em sembla que, a part de jo mateix, no me'n deixo cap.

Aquelles reunions eren més aviat informals. Fèiem les nostres propostes, sobretot d'esmenes o addicions al Diccionari, es discutien àmpliament i aleshores

res la proposta havia de superar el primer filtre. O bé era rebutjada i no se'n parlava més, o bé el senyor Aramon deia «feu una fitxa», la qual anava a parar al seu singular cedulari, que era una capsa de tabac, amb vista a la seva posterior discussió i, si procedia, aprovació en un ple de la Secció Filològica. I el fet és que un bon nombre d'aquelles propostes van arribar a bona fi i algunes ja van aparèixer als apèndixs de les futures edicions del Diccionari Fabra. Diré només un exemple: l'adjectiu *sereny*, una forma pròpia del català nord-occidental, que il·lustrat amb l'exemple *uns préssecs serenys*, va obeir a una proposta de Jordi Mir. Naturalment, també es parlava d'altres coses, de tot i de tothom, des de l'actualitat política fins a les xafarderies personals. De fet, el senyor Aramon era un gran *causeur* i es complaïa a explicar anècdotes, de les quals tenia una bona col·lecció. Només en una ocasió el senyor Aramon va adoptar un to greu i seriós. Va ser en la sessió del dia 4 de setembre de 1982. Permetin-me que llegeixi una anotació del meu dietari, *Tal dia farà l'any*, en què vaig deixar constància d'algunes d'aquelles reunions. Diu així: «Reunió a l'Institut d'Estudis Catalans. El senyor Aramon, la senyora Bohigas, en Llobera, en Moran, en Miquel i jo. El senyor Aramon inicia la sessió —de fet, és la primera vegada que ho fa d'una manera formal— donant-nos compte de la mort del company Isidre Illa. Li dedica unes breus paraules d'elogi molt senzilles, sentides i adequades. Un tumor al cap se l'ha endut, després d'una operació: deixa muller i dues criatures petites. El senyor Aramon es refereix a la seva competència i formalitat, al seu sentit de la llengua —era de la plana de Vic—, a la seva modèstia. S'interessa perquè se li dediqui una nota necrològica al butlletí de la Delegació d'Ensenyament de Català».

Un fet, al marge de tot allò que acabo d'exposar, relacionat amb l'activitat de Ramon Aramon i Serra en el camp de l'ensenyament més o menys elemental del català, i que caldria no silenciar en una exposició com aquesta, és la seva intervenció en la reedició d'un manual de Pompeu Fabra, la *Gramàtica catalana* del curs mitjà, editada per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i de la qual s'havien fet cinc edicions. Aquesta reedició va aparèixer l'any 1968, en què vam celebrar el centenari del naixement de Fabra, amb el títol *Introducció a la gramàtica catalana*. Ramon Aramon, en el pròleg, explicava que es tractava del manual de la Protectora, al qual s'havien afegit un primer capítol sobre ortografia, procedent de la introducció del *Diccionari ortogràfic*, i tres apèndixs sobre l'accentuació de la *e* i de la *o*, sobre combinacions de pronoms i sobre alguns verbs irregulars, tots ells, també, procedents d'altres obres de Pompeu Fabra. Val la pena de transcriure el primer paràgraf del pròleg d'aquesta *Introducció a la gramàtica catalana*, perquè és una mostra ben característica de la prosa, de període llarg, amb poques comes, tan peculiar de Ramon Aramon. Diu així: «Una coincidència certament venturosa ha fet que el centenari de la naixença de Pompeu Fabra ens arribi quan, per dir-ho d'una manera ingènuament metafòrica, les boires —més denses o més clares, segons els canviants moments— que han llargament embolcallat la nostra llengua sembla que tenen tendència a

esvair-se i quan de nou és possible d'esmerçar sense risc temps i energies en el seu ensenyament».

Personalment, conservo un record excel·lent del senyor Aramon. Jo me'l mirava amb molt de respecte, perquè el veia a la cúspide de la nostra piràmide lingüística i jo em trobava a la base, i com que força aviat vaig gosar, amb una gosadia imprudent que ara em sorprèn a mi mateix, dir-li públicament la meua en la qüestió de l'ordenament normatiu de la nostra llengua, no era pas gens impensable un mal pas per part meua que pogués motivar els seus retrets. El fet és que, contràriament al que algú algun cop havia insinuat, el senyor Aramon no va intentar mai guiar-me ni adoctrinar-me en els meus comentaris al diari *Avui*. Només en una ocasió em va dir, amb molta naturalitat, que la condemna que jo havia fet d'una determinada forma de llengua no tenia prou fonament. Encara, en una altra ocasió, havent-se referit, amb ironia benèvola, als disbarats que dèiem els qui ens ocupàvem de coses de llenguatge a la premsa periòdica, jo li vaig contestar que molt probablement n'havia dit alguns, de disbarats, però que amb el compromís de fer un article cada dia en què no podia divagar sinó que em calia fer afirmacions concretes, era molt difícil de no dir-ne mai cap. El senyor Aramon va canviar de to i em va dir, molt seriós, que tenia raó, que vist que cada dia, sense fallar mai, publicava un article de llenguatge, no es podia pas dir que digués gaires disbarats. I va reblar el clau confessant que ell no el faria pas.

Es podrien dir més coses, segurament, de la relació del senyor Aramon amb els professors i els correctors d'aquella època d'improvisacions i de suplències. Potser algú altre n'oferiria una visió diferent. Jo he estat joiós, sense minva de la sinceritat, de donar-ne una imatge, al capdavant, favorable i positiva. Dir que va ser el meu mestre sí que seria faltar a la veritat. I prou que em sap greu que no fos així. Però, en certa mesura, bé em plau de considerar-lo un mestre meu, i em sembla que alguna cosa en vaig aprendre. Si més no, la seva lliçó va ser, constantment, una lliçó de rigor, d'exigència i d'amor a la nostra llengua.